

Veselići — stara kuća

ciju, više »suradivati« s okolišem itd., ali to je razgovor o drugoj temi.

Kad se gradi nova kuća, stara smeta. Što se radi? Ponegdje kuću prodaju kao običnu drvenu građu, dakle kao građevni materijal, a ponegdje ju za kakovih dva ili tri stara miliona prodaju kao loživi materijal. U tom kraju, naročito oko Grduna i Tomašnice, još se u »krečanama«, »vapnicama«, »pali« kreč, vapno. Loži se, naslućuje, starim drvenim »hižama«.

Dani tradicijskoj gradnji i tradicijskoj kulturi su odbrojani, tu nema dileme. Ako želimo zadržati sjećanje o našoj tradiciji, o našem načinu života, specifičnoj gradnji, ako žlimo barem neke objekte sačuvati, treba djelovati, odmah, brzo i efikasno.

Da bismo sačuvali sjećanje, na akciji smo se trudili da prikupimo što više dokumentacije. Kada ona bude obrađena, možemo slobodno tvrditi, znat ćemo i u nekom budućem vremenu kako je sve to izgledalo, imat ćemo pred sobom fotografije i nacрте i opise (a bilo bi dobro kad bismo imali i filmove i tonske zapise). Ali to nije dovoljno. Treba barem ponegdje sačuvati i objekte same. Što se tiče pokretnih predmeta dio njih bit će sačuvano, jer je tijekom istraživanja prikupljeno (otkupom ili poklonom) oko tridesetak predmeta (»preslica«, »sirnika«, »kreblija«, koševa, »ruđaljka«, »cajha« i sl.) koji su sada pohranjeni u Etnografskom muzeju u Zagrebu, a slično tomu i u Muzeju grada Karlovca i u zbirci u Ozlju. Za nepokretne objekte izrađuje se plan hitnih mje-

ra i intervencija. Prema tom planu potrebno je odmah pristupiti zaštiti kuće i okućnice vlasnika Bedevalića u selu Trg; okućnice na kbr. 41 u naselju Tomašnica, zaselak Potočko Selo; nekoliko objekata u Martinskom Vrhu. Ukoliko se ovaj plan realizira, bilo bi to i značajno i poticajno.

No ni to nije dovoljno. Treba za cjelokupno područje općine izraditi plan zaštite i modalitete zaštite tradicijskog graditeljsva za dulji rok. Tu će svakako biti zastupljeni i prijedlozi za posrednu zaštitu, razvijanjem seoskog turizma, suradnjom s udruženim radom i sl.

Izrada prijedloga takvog plana zaštite započet će nakon obrade sve prikupljene dokumentacije.

Obiman program i mnogo posla, nema sumnje. Znam da će mnogi sumnjičavo zavrtjeti glavama. Bilo je previše loših iskustava, neuspjelih pokušaja; znam da je besparica, znam da je etno-park kraj Siska doživio tužan kraj, znam i za dileme o oblicima zaštite: »in situ« ili etno-naselje ili oboje, znam da u Republici ne postoji plan zaštite tradicijskih objekata i na kraju jasno mi je da sve to skupa isuviše slični na mit o Sizifu. Ali, zar i ovo nekoliko slučajno odabranih fotografija ne opravdava uvjerenje da treba pokušati i ustrajati.

Kraj ozaljski, ljudi koji žive u njemu svi mi zajedno, na kraju krajeva, imamo pravo, a poneki i dužnost da u kraju Starog grada Ozlja (koji se »ubi bože« sporo obnavlja), grada Ribnika (koji nije u sjajnom stanju), Svetič-

kog samostana (koji također nikako da se uredi), pokušamo sve kako bismo sačuvali nešto od one druge strane baštinjene povijesne medalje, onu priprostu, tradicijsku, seljačku stranu.

O tradicijskim predmetima ozaljskog kraja

Branko Đaković

Etnografski muzej, Zagreb

Geografski položaj ozaljskoj kraja (sjeverozapad Balkanskog poluotoka) znatno je utjecao na formiranje specifične »kulturne slike«.

Ozaljska su sela još uvijek zanimljiva etnolozima jer su nedovoljno istražena, bilo da im se prilazi s namjerom da se analiziraju samo pojedini elementi tradicijske seljačke kulture (u okviru materijalne, duhovne ili socijalne kulture), bilo da se sistematski istražuju veze, utjecaji, odnosi različitih kulturnih strujanja i obrazaca koji se tu prožimaju i preslojavaju.

Iako je posve izvjesno da je danas terenski rad u ovome području operacija »u pet do dvanaest« i da etnolozi i drugi stručnjaci koji se bave kulturnom poviješću uskaču u posljednje vagone posljednjeg vlaka« vrijedi raditi vjerujući da se još nešto može spasiti.

Decenijama je površan, neodgovoran, potcjenjivački, pa čak i prezren odnos prema etnografskoj baštini uopće, imao odjeka i na ovome terenu sa (ma kako to izgledalo apsurdno) djelomice i pozitivnim efektima. Zapravo, takav je odnos (osim drugih specifičnih okolnosti) utjecao na formiranje jednog negativnog i odbojnog stava kod seljaka prema svemu onome što je seljačko, kao prema nečemu što je manje vrijedno i što treba napušti i zapušati, pa su se tako i ponašali, a s druge strane, srećom, to su bili isti razlozi da kod jednog većeg građanskog (malograđanskog) sloja dugo vremena nije postojao interes za materijalne produkte ove kulture. I zahvaljujući upravo toj činjenici još uvijek imamo ostatke (napuštene i zapuštene) tradicijske narodne kulture, a i dugo su vremena izostali grabež i hajka na etnografske predmete.

Pa ipak, imajući u vidu navedeno, jedno tematski i vremenski (a i financijski) ograničeno istraživanje nedovoljno je, i u najboljem slučaju može

pomoći da se tek evidentira etno-građa, a samo djelimice eventualno zaštititi i sačuvati.

Evidencija pokretnog etnografskog inventara, osim toga što ima značajnu dokumentacijsku vrijednost, može poslužiti i kao osnova za prijedlog otokupa za etnografske muzeje i zbirke, može se koristiti kao komparativan materijal u prethodnim ili budućim istraživanjima, mogla bi korisno poslužiti i u planiranju zaštite.

Većina od ovih predmeta više nema upotrebnu vrijednost ili se koriste u promijenjenoj funkciji. Tako se npr. u »zemljatim« loncima, u kojima su nekad držali mlijeko ili pripremali objed, danas drži cvijeće, i to ukoliko ih nisu »potukli«; u škrinjama za odjeću drže žito, pa i piliće.

Najčešće su smješteni po podrumima, tavanima, štalama i drugim gospodarskim zgradama, ili propadaju napušteni negdje u dvorištu.

Od tzv. kućnog inventara možemo spomenuti najtipičniji, i to prije svega obavezne, »načke« ili »načve« — dubeno drveno korito, manjih dimenzija »za pratež« (prati rublje) i većih dimenzija za pripremanje kruha. Za miješanje kruha u većini ovih sela koristila se je i jedna vrsta stola s ladicom i poklopcem koji se može dizati, a naziv mu je »mentruga«, »mentroga«.

Uz ognjišnu peć (danas rijetko gdje sačuvana s pećnjacima) obavezno se nalaze: »kreblija« za grtanje pepela, »roglje« (»rašlje«, »burklje«) za stavljanje i vađenje lonaca nad vatru, »lopar« za kruh i brojno »zemljato« i drveno posuđe.

To su razni lonci od gline rađeni u Velselić Selu, Golom Vrhu ili u nekom od slovenačkih sela, a kupljeni u Metljici, Ozlju ili Karlovcu. »Sirnik« — lonac za kiseljenje i sirenje mlijeka, »pekva« — veća je ovalna posuda u kojoj su kuhali hranu, a najčešće meso, svinjsko, pureće, guščije. »Krugla« (»krubla«) za vino, ocat ili nošenje vode na njivu, »cimplet« za pečenje gibanice ili boljeg pšeničnog kruha-kolača »kuglova«. Tu je i obavezna »zde-la« iz koje su nekada svi zajedno jeli i sl.

Na zidu je »zdeljnjak«, a kod nekih i ormar za posuđe.

Nezaobilazna je i prisutna gotovo u svakom domaćinstvu »krosna« — tkalački stan s horizontalnom osnovom tkanja, vreteno, preslica, kolovrat, trlica i greben »za iskubati povosmo iz konoplje ili lana«.

Obavezan dio inventara je škrinja za odjeću, napravljena od tesanih dasaka, međusobno uzljebljenih i uloženi u žljebove na nogama, s poklopcem

poput dvoslivnog kućnog krova; zatim, u imućnijim kućama, osim škrinje, postoji i »ladica« (»kosljen«) koja ima istu namjenu, a ravnog je poklopca i s odijeljenim pretincima (obično 3 »ladnjina«).

Pored masivnog stola, klupa, niskih stolaca i »stolčeca« poneke stolice, u kući se nalazi »zipka« (»zivka«) — kolijevka za dijete, krevet (»postelj«) i rjeđe ormar za robu koji se tu našao kao import iz građanskog kulturnog sloja susjedne Slovenije, u stvari kao kulturni sediment istočnoevropske civilizacije.

Od poljoprivrednih alatki i različitih drugih pomagala mogu se spomenuti također tipični.

Dugo se je zadržao u upotrebi težak poludrveni plug s pluznim »kolcima«, te »val« — drveni valjak za valjanje uzorane zemlje, zatim četverostrana brana s drvenim klinima, pa »sami« za transport na plazovima po snijegu i »branske sani« za ručno vučenje brane po suhom, i njima vrlo slične »trajlje« na kojima su vukli koš sa zemljom ili đubrom.

Upravo spomenuti koš, u različitim veličinama, pleten od šiblja, služio je, ili još uvijek služi, za transport na kolima: »lišćeni«, »gnojni« i »lazar koš«. Ovaj posljednji koristio se za prevoz zemlje, a za prevoz repe, kupusa ili krumpira u selima uz Kupu ručno su vukli »šajtrugu« — koš fiksiran na postolje sa dva točka.

Stoku (volove) uprežu u »cilikov«, jaram za dva vola, sa dvije paralelne gredice iznad i ispod volovskih vratova (karakterističan za panonski areal) i u jaram samac za jednog vola. Karakteristično je pomagalo u poljoprivrednim radovima »raljica« (»ca«, »cah«, »cajh«, »crtalo«) za obilježavanje redove za sijanje kukuruza, pa »cepi« za mlaćenje žita, ali se već dugo ne koriste. Ponegdje se je još sačuvao »(št)rigalj« za »škopati (hr)ženu slamu« za krovove, rezbarena daska s velikim čavlom i štap s usjecima za pravljenje takvih krovova.

Relativno dobro su sačuvane stare vinske preše i sav inventar koji se koristi u vinogradarstvu, a vrlo slabo pčelnjaci; i danas su rijetke košnice (»košičak«) za »čelce« pletene od slame i zvonolikog oblika.

Gotovo potpuno je izgubljena narodna nošnja i samo poneka žena čuva dijelove (krila, rubaču, zastor i dr.), a muškarci ni to.

Mogli bi se tu još naći sporadično u upotrebi još neki predmeti kao npr. »svitak« za nošenje tereta na glavi, »nosaći koš« za list, travu i slamu, razne pletene košare od slame (»procanja«, »nasevač«), od šiblja (»sirna

košara«), »fršljag« za žito, vrlo jednostavna »ruđaljka« za kukuruz (obična daska s luknjom i fiksiranim komadom matala uz nju na kome se kruni zrno), »obirač« za voće (jabuke, kruške), »živičnjak« (zapravo kosir ili rankun), »klepača« za klepanje kose itd.

Dugotrajnije i iscrpnije istraživanje etnologa o strukturi tradicijske kulture ovoga područja sigurno bi dalo odgovore na mnoga pitanja i posve sigurno da rezultati ne bi bili za potcjenjivanje. Između ostaloga moglo bi se utvrditi u kojoj su mjeri fiksirani tradicijski kulturni sadržaji preuzeti iz susjednih geografskih i etnografskih areala i u kakvom su uzajamnom odnosu, te kako i na koji način uporedo egzistiraju. Tako je npr. iz istočnoalpskog kulturnog areala ovdje prisutno pletenje zvonolikih košnica od slame, zatim je tu »cah«, pa »mentruga«, »burklje«; iz panonskog jaram, škrinja pećnjaci; iz dinarskog niski »stolčeci«, rezbarene preslice i sl. pa čak i specifičan oblik dimovoda prisutan kod starijih, viših, ognjišnih peći tipičan za jadransku zonu i drugo.

Čazmanske orgulje

Jagoda Meder

Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb

U lipnju g. 1983. održana je u Čazmi u župnoj crkvi Sv. Marije Magdalene svečana kolaudacija orgulja, što znači da je još jednom spomeniku kulture ne samo produžen vijek već vraćena njegova prvobitna funkcija. Poslije desetogodišnjih napora stručne ekipe pod vodstvom muzikologa L. Šabana i graditelja orgulja F. Heferera, a uz financijsku pomoć RSIZ-a u oblasti kulture, SIZ-a za kulturu općine Čazma i župe Čazma, završeni su radovi na obnovi instrumenta i uređenju kućišta.

O samim orguljama dosta je pisano kako u stručnim publikacijama, tako i u dnevnom tisku, ali kako se radi o spomeniku nulte kategorije i vrhunskom ostvarenju kako s akustičkog, tako i likovnog gledišta, osvrnut ćemo se u nekoliko riječi i podsjetiti na njegovo značenje. O podrijetlu instrumenta podaci su posve oskudni, nema arhivskih podataka ili natpisa u orguljama koji bi nas obavijestili o graditelju ili eventualnom donatoru. Iz kantoniranih vizitacija doznajemo tek da